

Milan Uzelac

TEORIJA SPORTA KAO PRAKTIČNA TANATOLOGIJA¹

Moje današnje predavanje ima za cilj koliko da vam približi dva naizgled udaljena pojma kao što su igra i smrt, toliko i da vam ukaže na njihovu neposrednu vezu. Nakon toga bićemo u prilici da vidimo kako i pojam sporta postaje nam jasniji jer on u sebi podrazumeva najtešnju blizini igre i smrti, pa ostaje potom samo da promislimo: da li idra živi u senci smrti ili smrt prebiva u naručju igre.

U prvi mah sve ovo može izgledati čudno, ali isto tako i trivijalno, posebno onima koji se bave sportom i imaju u vidu njegovu neposrednu, praktičnu stranu. Na jednom od svojih ranijih predavanja istakao sam kako je sport jedan od najprisutnijih fenomena savremenog života, no s druge strane, nije potrebno posebno isticati, jer to već od rođenja znamo, da je i smrt nešto što pojedinačni individuum ne može izbeći.

Isto tako, ostajući samo u sferi svakodnevlja, ne možemo zatvoriti oči ni pred sve češćim slučajevima smrti takmičara na borilištima i sportskim terenima. Sve manje je velikih sportista koji umiru u dubokoj starosti, a sve više onih koji umiru na vrhuncu sportske karijere, a ponekad i na sportskom terenu. Odmah treba reći da sport nije neki izuzetak: smrt sve

¹Predavanje održano na Sportskoj akademiji u Beogradu aprila 2006. godina na poziv njenog direktora Lea Lukmana.

češće nastupa i na muzičkim "manifestacijama" ili njima podstaknuta (mada njihovi organizatori odbijaju svaku neposrednu odgovornost). U prvom slučaju uzrok je doping u drugom najčešće droga; ima li tu neke bitne razlike? Mnogi će reći da je smrt privatna stvar onog koji umire i da se to drugih ne tiče. Ali, biće da masovnosti nema samo u sportu i igri već sad i u smrti i umiranju.

Ovde bih, pre no što pređem na izlaganje glavne moje teze koja je izložena već u naslovu, pokušao da ukratko ukažem na neka od tumačenja smrti koja srećemo u istoriji filozofije kako bih u tom kontekstu osvetlio pozadinu današnjeg vrhunskog sporta.

a. Smrt kao filozofski problem

Niz antičkih autora se slaže u tome da je Zenon iz Eleje učestvovao u jednoj neuspeloj zaveri protiv tiranina Nearha (ili Diomedonta) i da je potom pogubljen. Hermip tvrdi da su Zenona bacili u jedan avan i samleli (D. Laertije, X. 27); svi o njemu govore da je bio veoma hrabar, da uprkos svim mučenjima nije odao saučesnike u zaveri.

Navod koji sada ističem ne spada u red nesumnjivo Zenonovih izreka, ali mu se pripisuje i spada kako Diels ističe u "domišljate izreke"; ističem ga stoga što odlično pristaje Zenonu; kod Diogena iz Laerta čitamo svedočenje o tome: "Kad je Zenon iz Eleje na Dionizijevo pitanje: "Šta pruža filozofija?" odgovorio: "Prezir prema smrti", bio je izvrgnut udarcima tiraninova biča koje uopšte nije osećao, te je

sve dok nije umro davao dokaze za svoju tvrdnju". (Diels, I, 29 A 19).

Zadržaćemo se na ovom odgovoru: filozofija pruža prezir prema smrti; omogućuje nam da se prema smrti (ako smo filozofi) odnosimo na jedan drugačiji način no što to čine obični ljudi. Drugačijim odnosom prema smrti mi se izdvajamo i drugačije odnosimo prema drugim ljudima. A filozofi su običnom svetu oduvek bili pomalo čudni. Setimo se primera Talesovog, a sa njim upravo počinje filozofija; on je morao sugrađanima dokazivati da je lako obogatiti se (pa je zakupio prese za ulje, znajući da će godina biti rodna, i potom iznajmljujući ih zaradio mnogo novca), ali da to nije najpreči cilj za kojim jedan mudar čovek treba da teži (Diels, I, 11 A 1). Bio je izvrnut porugama kad je izašavši iz kuće pao u jarak zanesen posmatranjem zvezda; neka žena mu reže "Pa ti, Talesu, nisi u stanju da vidiš ono što ti je pod nogama, pa kako misliš da ćeš znati sve o nebu?" (D. Laertije, I. 34). Ne znamo njegov odgovor, ali znamo da je bogovima zahvaljivao što je rođen kao slobodan (a ne kao rob), kao Helen (a ne kao varvarin) i što je rođen kao muškarac (a ne kao žena).

Filozofi su dakle od početka bili neki čudni ljudi. Bavili su se onim što se svima činilo poznatim. Svi su znali za smrt, a filozofi su pitali šta je smrt, mislili su smrt, i iz tog mišljenja određivali svoj odnos prema životu.

Znamo da je Tales smatrao da se smrt ni u čemu ne razlikuje od života. Kad ga je neko zapitao, zašto

onda ne umre, odgovorio je: upravo zato sto nema nikakve razlike (D.Laert., I. 35).

I eto pitanja za nas: ako nema razlike između života i smrti ima li uopšte smrti? Tales je i mrtvim predmetima pripisivao da imaju dušu ili život, a kažu da je tvrdio kako su duše besmrtnne. Znači li to da, ako je duša besmrtna, nema problema sa smrću koja je ipak jedna činjenica, jedan trenutak našeg života koji ni uz sva zavaravanja i samoobmanjivanja nikada ne možemo do kraja potisnuti?

Podsetio bih vas i na sličan odgovor koji sledi iz suprotnih pretpostavki, iz teze da duša nije besmrtna. Nalazimo ga nekoliko vekova kasnije kod Epikura, koji u jednoj poslanici svom prijatelju Menoiku piše:

"Navikni se na pomisao da za nas smrt ništa ne znači, jer sve što je dobro i loše nalazi se u osećanju, a smrt predstavlja kraj svakog osećanja... Jer život ne sadrži ništa strašno za onog čoveka koji je shvatio da u neživljenju nema ničeg strašnog. Prema tome, smrt, to najstrašnije zlo, nema nikakva posla s nama; jer sve dok mi postojimo, smrti nema, a kad ona stigne, onda nas više nema. Tako, smrt ne znači ništa ni za žive ni za mrtve, jer se živih ne tiče, a mrtvi više ne postoje." (D.Laert., X/124-125)

Smrt nas se ništa ne tiče ako smo spremni da je kao Epikur dočekamo u kadi prepunoj tople vode s čašom vina u ruci. On je živeo svoju filozofiju, isto tako kao što su svoju filozofiju živeli Sokrat i Spinoza. Za Seneku to se ne može reći (kako radio tako prošao). Da li bismo ovog časa, svako od nas, bili spremni da prihvatimo smrt na upravo pomenut način? Da li su racionalna objašnjenja i zadovoljavajuća, potpuno zadovoljavajuća objašnjenja? Koliko mirno možemo

prihvatiti činjenicu da nas sutra neće biti, da zato svet neće nestati, da će se sve i dalje odvijati (samo bez nas); sem nama najdražih teško da će nas se kroz neki mesec neko i setiti, a mnogima i pored mnogo dragih, brzo grobom zavlada korov. Svakoga časa svaki se pojedinačni život može ugasiti i zato je on nalik slabo gorućoj sveći na vetrometini.

Sasvim otvorenim ostaje potom pitanje: da li se dovršenjem života nužno i ispunjava i celina života? Da li smo smrti izručeni kao gladijatori u areni? A treba zaboraviti: ta arena beše teatar, svet u njegovom totalitetu, kosmičko glumište u malom; tu se odvijala igra rođenja i smrti, tu se pokazivala svemoć i nadmoć vladavine.

Ovde se treba vratiti Zenonu: filozofija nam omogućuje da preziremo smrt, omogućuje da imamo odnos prema smrti, odnos prema ništini kojoj smo upućeni i na koju smo osuđeni. Zenon govori o samom času umiranja, o doživljavanju nadolaska smrti. No, da li je smrt biće, da li nas ona posećuje kao što nas poseti ponekad popodne nas sused ili poznanik? Da li je smrt uopšte nešto? Ako je u svojoj odsutnosti, za našega života zapravo ništa, šta je onda to *ništa*? Osećamo da se o ničem kao nečem predmetnom ne može govoriti. Šta nam omogućuje da isto tako ne postupamo i kad je reč o smrti? Obično, imamo predstavu smrti kao nekih vrata kroz koja ćemo u jednom času proći. Mi se pitamo o tom prolasku, pitamo se o tim vratima, hoćemo da znamo šta je to smrt.

Ovo znanje jeste odlučno u celoj stvari. Filozofija je isključiva mogućnost smrtnog čoveka. Jedino on

može imati filozofiju a ona proizilazi iz njegovog temeljnog odnosa prema smrti. Naš duh je satkan od smrtnosti, ali, šta to zapravo znači? Da li se delići ničeg uvlače u naše biće? Već je antički mislilac Parmenid pokušao da dokaže kako pojam bivstvujućeg odbija svako ništa (koje mora biti ako jeste, naspram bića). Parmenid svakom ništa poriče biće i izgoni svako ništa iz bića. U biti bića nema nastajanja i propadanja. Znači li to da nema smrti, ili možda smrt jeste ontološki problem koji ne može biti shvaćen kategorijama koje primenjujemo na stvari. Smrću čovek "odlazi" iz zajednice živih, kaže nemački filozof Eugen Fink i pita: u čemu je bit tog odlaska, kako je taj odlazak moguć, kuda se to odlazi?

Tu se radi o odlasku posebne vrste, o odlasku nekud odakle se ne vraća. Umiranje je jednosmerno kretanje i iz smrti se ne vraćamo kao što se vraćamo sa nekog koncerta, ili sa fudbalske utakmice. U smrt ne idemo da bismo se zabavili, niti smo kao "bića usmerena smrti" neka zabavna bića. Radi se tu o nečem sasvim ozbiljnom.

"Svi oni koji na pravi (istinski) način neguju filozofiju ni za čim drugim ne teže nego da umru i da budu mrtvi", kaže Platonov učitelj Sokrat (*Fedon*, 64a, 4-6), jer, smatra on, čovek koji je svoj život odista proveo u filozofiji s punim pravom se ne boji kad ima da mre; ako imamo u vidu da se na početku ovog dijaloga, koji je istovremeno i jedna filozofija smrti, kaže kako se pri filozofiranju (uobičajenom filozofiranju) javlja osećaj radosti, možemo se zapitati: šta je to o čemu s radošću mislimo? Sokratov odgovor

bi bio: smrt. Kretati se u filozofiji, biti na njenom tlu, znači nalaziti se u ravni mišljenja smrti, u ravni mišljenja ničeg kao egzistencijalne karakteristike našeg opstanka.

Ako čovek celog svog života razmišlja o smrti, onda bi, kako kaže Sokrat bilo čudno da se žalosti kad bi došlo ono za čim odavno teži i oko čega se odavno trudi. Pravi filozof želi smrt, a kada ona dođe ponaša se kao što je to činio Zenon.

Smrt za nas može biti fenomen samo ako je to za nas tuđa smrt, smrt drugog koji "ispada" iz zajedničkog, intersubjektivnog sveta ljudi i stvari. Smrt drugog je "događaj", ali posle nje za nas još "ima" vremena, vreme ide dalje, svet ne miruje; iza smrti drugog slede drugi događaji; za nas žive ne prestaje vreme. Njegov poslednji tren nije i za nas poslednji. Ono što je tu važno jeste saznanje da je u tuđu smrt uključeno to da je ona sopstvena smrt onog koji umire, da iza njegovog "poslednjeg časa" više ništa ne ide dalje; važno je saznanje da samo putem iskustva tuđe smrt: možemo nešto znati o sopstvenoj smrti koja *nije* fenomen za nas, već ona "jeste stanje koje predstoji"². Zato se mora razlikovati: (1) fenomenalno datu smrt drugih, i (2) unutrašnju izvesnost smrti koju svako od nas nosi u sebi.

Smrt se ne može posmatrati izolovano od života, jer dok ima života i smrt ima posla. Smrt može da deluje jer ima na čemu da deluje; dok ima nas smrt

²Fink, E.: *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja*, Nolit, Beograd 1984, str. 118.

ima posla; ona ne pati od dosade, nju ne muči briga da će biti nezaposlena. Ona je nekako s one strane, a sve odlučuje na ovoj strani.

Tuđa smrt nam se pokazuje kao momenat spoljnog sveta i potom sve ide dalje, vreme se ne zaustavlja; smrću drugog ne prestaje svet već samo jedna individua, te se time ne konstituiše neka krajnja granična situacija. *Sopstvena smrt* susreće izvorno svakog ko umire i on dospeva tamo gde više nema pomoći bližnjih. Može nas neko zameniti u redu za bioskopske ulaznice ili u nekom sudskom sporu, ali umire svako sam i ne može poslati zastupnika kao što to čini Admet šaljući umesto sebe u smrt svoju suprugu Alkestidu (koju je očigledno mnogo voleo). Nemojte se bojati za njenu sudbinu, spasio ju je malo pripit Herakle. Čitajte Euripida!

Sopstvena smrt je kako to kaže veliki nemački filozof Martin Hajdeger *bezodnosna... nenadmašiva mogućnost opstanka*. Mi ovde ističemo mišljenje smrti. Jedan drugi savremeni filozof koga smo već pomenuli Eugen Fink smatra da je "razmišljanje o smrti ne samo prastaro mišljenje ljudskog roda, već najživotnije mišljenje, ono mišljenje kojim je započeto uopšte svako mišljenje o životu i svetu. Život nam se kao čudo i zagonetka pojavio tek sa smrću. Otkad čovek poznaje smrt, može da voli život kao takav"³.

Ovde se ne govori o različitim oblicima umiranja, o raznim činjenicama vezanim za smrt znanih nam osoba; nije tu reč ni o biološko-

³*Op. cit.*, str. 128.

medicinskom aspektu smrti. Ovde se radi o filozofskoj dimenziji smrti, mi pitamo za smrt samu, pitamo šta je to smrt, pitamo da li je takvo pitanje uopšte smisleno, da li se takvo pitanje uopšte može postaviti. Ne pozivam se ovde na *logičnost* pitanja, jer Niče već upozorava kako je "svaka velika filozofija dosad bila samoisповest njenog tvorca i neka vrsta nehlotičnih i neprimetnih uspomena"⁴. Ovaj nemački filozof ističe kako iza celokupne logike i njene prividne samostalnosti u kretanju stoje vrednovanja; naša logika određena je nečim izvan nje, ili nečim što je u nama. Možda će se pokazati da naša logika i sve po čemu jeste leži na tlu ničeg, na samoj smrti što nas s one strane neprestano dodiruje.

Mi ne bismo mogli govoriti o biću, ne bismo ga razumevali i svodili na pojom, ne bismo ga mislili, da se istovremeno spram njega ne može misliti i ništa. Veza bića i ništa tako spada u najspekulativnije probleme filozofije. Pitanje je: kako ono što jeste, što traje može da se rastoči, da pređe u ništa?

Stvar je međutim u tome što moramo shvatiti da je smrt s one strane bića i ništa, jer, govoriti o smrti kao ništenju, bio bi to odviše lak posao; ako je smrt samo prelaz u ništa, onda kako to Epikur kaže, smrt ne treba da nas plaši; no, ona je očigledno, nešto sasvim drugo.

Prelaz u ništa čini nam se velikim problemom, no, isto tako, morali bismo sebi da postavimo pitanje kako smo to mi iz ničega uopšte dospeli u nešto.

⁴Niče, F.: *S one strane dobra i zla*, Grafos, Beograd 1983, str. 13.

Pitanje je zašto prvi deo ovog pitanja uvek ima primat. Dospevši u život mi smo postali smrtna bića i smrtnosti ćemo umaći tek u času naše smrti, da ćemo tek u susretu sa smrću, njoj konačno izbeći. Čini mi se da je ovo *sa* ovde izdajničko: zar se ne čini da sa smrću opštimo kao sa nekim drugom, a osnovno pitanje je upravo: kako se uspostavlja i kakav je moguć odnos prema smrti?

Smrt je apsolutna moć koja nama vlada, stoga, što nam postavlja granicu, time što završava naše postojanje. Čovek ne može odagnati smrt, ali može njom raspolagati: može da ubije, može iz svoje slobode da drugom donese smrt.

Smrt je imaginarna zona u koju se nastanjuju naši spekulativni snovi⁵; bavljenje filozofijom pretpostavlja iskušavanje smrti kao granice, kao dimenzije praznine. Filozofija ne pruža ni veru ni nadu, ona ostaje sa ove strane Stiksa i oni koji se njom bave ne piju iz voda Lete, već do istinitih misli i naučnih uviđanja dolaze samo u radu poimanja⁶.

Opravdano je stoga upozorenje Hegela da onaj ko "traži samookrepljenje, ko žarko žudi da zamagli zemaljsku raznolikost svoga života i misli i da neodređeno uživa u tom neodređenom božanstvu, taj neka se sam pobrine gde će to da nađe; on će sam lako naći sredstva da nešto dočara i da se time ra.zmeće.

⁵Fink, E., *op. cit.*, str. 164.

⁶Hegel, G.V.F. *Fenomenologija duha*, BIGZ, Beograd 1974, str. 41.

Ali filozofija se mora čuvati želje da bude okrepljenje duše"⁷.

Bavljenje filozofijom nije ni okrepljenje ni zabava; ono podrazumeva građenje odnosa u mišljenju na tlu koje se mišljenju javlja kao problem. Zato Hegel u Predgovoru *Fenomenologije duha* piše da "život duha nije onaj život koji zazire od smrti i koji se strogo čuva od pustošenja, već je duh onaj život koji podnosi smrt i u njoj se održava"⁸. Duh se potvrđuje i održava u odnosu prema smrti, on je moć samo po tome što "onome što je negativno gleda u lice otvoreno i što se kod njega zadržava".

Mi se moramo zadržati kod tog negativnog, pogledati ga u lice onako kako je to učinio Zenon iz Eleje onog dana kad su ga smrvili u avanu.

(Predlažem da ovde načinimo kratku pauzu)

Iz onog što smo dosad rekli moglo bi se zaključiti da je smrt jedina i najveća tema filozofije, jer ostajući sa one strane metafizike, ostajući u temelju metafizike, pita šta je metafizika; smrt je metafora nepojmljivog a sveomogućujućeg nista. Misliti smrt stoga znači misliti ništa, misliti temeljno pitanje filozofije, misliti temelj mišljenja, temelj svega postojećeg.

U uvodu za predavanje *Šta je metafizika?* Martin Hajdeger podseća na jedno Dekartovo pismo u

⁷Hegel, *op. cit.*, str. 5.

⁸*Op. cit.*, str. 18.

kojem se kaže da je "čitava filozofija poput stabla čiji su koreni metafizika, stablo fizika, a grane nauke"⁹. Hajdeger postavlja pitanje: na kojem tlu koreni stabla filozofije nalaze svoj oslonac, iz kojeg temelja prima korenje, a putem njega i čitavo stablo hranljive sokove i snage? Gde počiva metafizika, šta je ona sagledana iz temelja?

U ovom pitanju sadržan je pravi zadatak: sagledati filozofiju iz njenog temelja. Ovo pretpostavlja da smo van nje, da se prema njoj (iz određene tačke van nje) odnosimo.

Metafizika misli *bivstvujeće* kao bivstvujeće; ona za svoj predmet ne može imati *ništa* koje je negacija bivstvuješeg u njegovo celokupnosti. Da li mi možemo postaviti pitanje o *ništa*?

Takvo jedno pitanje pretpostavlja transcendiranje (prelaženje) sveg bivstvujećeg, i ono se može činiti metafizičkim pitanjem. Ali, metafizika pitajući za ono iza φύσις-a pita za nešto iza φύσις-a, a mi ovde pitamo za *ništa*: može li se ono uopšte misliti. Jedan od mogućih odgovora bio bi da ništa razumemo razumevajući smrt (a možda je moguć i suprotan put: da polazeći od ništa dospemo do pitanja smrti, odnosno da se možda pokaže kako pred sobom imamo samo jedno jedino pitanje, jer misliti smrt i misliti ništa znači: misliti isto. Ali, šta znači *isto*?).

*

Setimo se još jednom onog što smo malopre rekli citirajući Hegela: *duh se održava u odnosu prema*

⁹Hajdeger, M.: *Putni znakovi*, Plato, Beograd 2000, str. 323.

smrti, on je moć samo po tome što onom što je negativno gleda u lice i što se kod njega zadržava.

Ovde zapažamo dva bitna momenta: (a) zadržavanje u odnosu spram negativnog i (b) insistiranje da se bude u tom odnosu.

Čini se da smo dospeli na suprotnu stranu pitanja smrti: Zenon je govorio o preziru prema smrti i načinu kako se treba prema njoj praktično odnositi. Govoreći o smrti "iz teorije", iznosivši je na svetlo kao jedan od osnovnih problema filozofije, kao nit vodilju na putu u filozofiju, ističemo kako treba misliti smrt, kako je mišljenje smrti jedini, najvažniji zadatak koji se stavlja pred onim ko se hoće baviti filozofijom.

Praktično: smrt treba prezirati. Teorijski: smrt treba želeti. Da li su ovde naznačena dva stava što se međusobno isključuju, ili je to isključivanje samo prividno? Možda se radi o dva pitanja što se nalaze u sasvim različitim ravnima?

Mi razmišljamo o smrti, mi govorimo o njoj zato što smo smrtni. Sve vreme živimo u senci smrti, čak i onda kad govorimo o besmrtnosti, mi o njoj govorimo na osnovu razumevanja postojanja smrtnog. Samo iz smrtnosti moguće je govoriti o besmrtnosti. Besmrtni olimpski bogovi igrali su se oko Troje; ljudi i njihovi životi behu samo igračke u toj igri. Za bogove nema vremena jer budući da su besmrtni za njih vreme je isto što i večnost – večno trajanje.

A naše vreme je konačno vreme. Živimo u jednom "isečku" vremena i pokušavamo da iz svog vremena razumemo *vreme* kao takvo. Da li je to moguće? Možemo li mi uopšte odgovoriti na pitanje:

šta je vreme? Problem smrti je vezan za problem vremena. Čovek je jedino bivstvujuće što se odnosi prema vremenu, što ima svest o vremenu, o svojoj konačnosti i odatle ima mogućnost da misleći svoju konačnost misli konačnost kao konačnost, da misli smrt.

Sve stvari i sva bića potopljeni su u vremenu za koje mi svi "znamo" šta je. Mi svoj život provodimo u vremenu; ali, ne dolazimo u njega kao stvar ili kao životinja, niti tako odlazimo iz njega. Mi se prema vremenu odnosimo, i na taj način, mi se odnosimo i prema sebi u vremenu: prema svojoj postalosti i prema sebi kao dovršenom biću. To dovršavanje, što se određuje kao smrt jeste tajna, teškoća ali i neprijatnost metafizike. Smrt se ne može doživeti kao što doživljavamo izlazak sunca; stoga ona nije fenomen, pa i nije fenomen metafizike, već joj ostaje s druge strane. Možda je samo omogućuje?

Mišljenje o čovekovoju smrti nije samo prastaro mišljenje o njegovoj sudbini, već je ono prvo (najranije) mišljenje kojim mišljenje o životu i svetu počinje. Život duha ne zazire od smrti.

Iako nam se sad i smrt čini znana, pa o njoj govorimo kao o nečem posve poznatom i običnom, koje su njene karakteristike s obzirom na mogućnost našeg opstanka?

Kako je smrt egzistencijalni fenomen, analiza problema smrti kreće se uvek prema sopstvenom opstanku; zato ni empirijske nauke, ni teologija nemaju uticaj na karakteristike umiranja, jer, umiranje nije događaj nego fenomen koji treba

razumeti egzistencijalno (Heidegger, M.; *Sein und Zeit*, §. 47). Hajdegera ne interesuje smrt kao kraj života, već odnos prema kraju (bivstvovanje prema smrti – "Sein zum Tode"), umiranje; sopstvena smrt, a ne moguća smrt drugih.

Niko - kaže Hajdeger - ne može sa Drugoga skinuti njegovo umiranje (neko može otići u smrt za drugoga, ali to uvek znači: žrtvovati se za drugoga "u nekoj određenoj stvari"). Takvo umiranje za drugoga ne znači da je s drugoga skinuta smrt. "Umiranje mora svaki opstanak da uzme na sebe. Smrt je ukoliko "jeste" prema svojoj biti, uvek moja. I ona je uvek jedna posebna mogućnost bivstvovanja..." (ibid.,).

"Smrt je mogućnost apsolutne nemogućnosti opstanka; ona se razotkriva kao *najvlastitija neodnosiva nenadmašiva mogućnost*." ¹⁰.

Karakteristika smrti je i to što ona ne daje opstanku ništa što bi ovaj trebalo da ostvari, nešto što bi on kao nešto stvarno trebalo da bude: smrt je mogućnost nemogućnosti bilo kog odnošenja prema... Nemogućnost svakog egzistiranja.

Osobitost smrti po Hajdegeru bila bi u tome da

1. Smrt je *najvlastitija* (eigenste) mogućnost opstanka. Smrt je osobita mogućnost koja subjektivitet subjekta određuje nevezano za neki sa-subjektivitet. Subjekt je u svom dokučivanju smrti postavljen nezavisno od drugih subjekata.

¹⁰§ 50. Heidegger, M.: *Sein und Zeit*, M. Niemeyer, Tübingen 1984, S. 250.

2. Smrt je *neodnosiva* (unbezügliche) mogućnost opstanka. Subjekt koji se određuje svojim odnosom prema smrti, oslobođen je svih drugih mogućnosti. Ta oslobođenost uslov je mogućnosti njegove jedinstvenosti kao jedinstvenosti.

3. Smrt je *nenadmašiva* (unüberholbare) mogućnost opstanka. Nema radikalnijeg samoodređenja subjektiviteta subjekta od samoodređenja kroz smrt. Opstanak dolazi do saznanja da je krajnja mogućnost egzistencije (koja je pred opstankom): odricanje od sebe.

4. Smrt je *izvesna* (gewisse) mogućnost opstanka. Smrt dolazi bez okolišanja. Do ove izvesnosti se ne dolazi kroz saznanje da "ima" smrti. Izvesnu mogućnost smrti opstanak dokučuje tako što izlazeći prema smrti omogućuje je samome sebi.

5. Smrt je *neodređena* (unbestimmte) mogućnost opstanka. Mašajući se neodređene a izvesne smrti subjekt se otvara za jednu stalnu samougroženost i ne mogući da je se oslobodi (da je eliminiše) ona prelazi u neodređenost.

*

Svu ovu problematiku moguće je sagledati i iz jednog drugačijeg ugla. Uobičajena metafizika smrti, piše Adorno, nije ništa drugo nego nemoćna uteha društva što su zbog društvenih promena ljudi izgubili ono što im je nekada trebalo smrt učiniti podnošljivom, osećaj njenog epskog jedinstva s ispunjenim životom¹¹.

¹¹Adorno, T.: *Negativna dijalektika*, BIGZ, Beograd 1979, str. 301.

Takav jedan osećaj mogao je ulepšati smrt svešču o umoru i sitošču životom koji, budući mukotrpan, i nije bio neki život. Zato što nam smrt ne konstituiše celinu opstanka (kako to smatra Heidegger) smrt i njene glasnike, piše Adorno, doživljavamo kao nešto tuđe. Svest o tome da ono što jeste nužno i propada, propada samo zbog sebe, mi realno ne osećamo. Činjenicu da treba umreti, da kopnimo smatramo kao rezultat nekog nesrećnog slučaja; samonestajanju uzrok ne vidimo u nama samima već izvan nas.

Što manje subjekti žive, toliko stravičnija i naprasnija postaje smrt. Zato što ih ona pretvara u stvari oni otkrivaju svoju permanentnu smrt, postvarenje, formu svojih odnosa za koju su krivi i oni sami¹² (str. 302).

Rečenica da je smrt uvek isto, nije tačna. Oblik pomirenja smrti i svesti varira. Adorno piše da nakon Auschwitzta strah od smrti znači strah zbog nečeg goreg no što je smrt.

Čini se da je smrt naprosto ono poslednje i ta se misao ne da domisliti; nemislivost smrti ne štiti misao pred nepouzdanašču svakog metafizičkog iskustva. Na mesto Kantovog pitanja kako je metafizika moguća, stupa, po Adornu, pitanje da li je metafizika uopšte moguća.

Pitanje koje ovde mora ostati otvoreno, bilo bi: da li se može govoriti o nekoj metafizici smrti? da li se metafizika i smrt mogu dovesti u jednu takvu vezu

¹²Adorno, *op. cit.*, str. 302.

koja bi omogućila njihovo razumevanje? Ako je smrt niština, kako se može zahtevati od metafizike da misli ono što je iza tog ništa, ono što je u osnovi tog ništa, ako se, kao što vidimo, ni to ništa ne može dokučiti?

Pozitivan rezultat, koji se ipak nazire, bio bi u tome što nas put mišljenja smrti vodi pitanju o njoj kao ničem, što nam postavlja pitanje odnosa ničeg i nečeg, odnosa ničeg i svega, odnosa ničeg i bivstvovanja, te nas tako vraća samo početku našeg predavanja odnosu igre i sveta, ničeg i nečeg, smrti i igre.

b. Sport kao izbor smrti

Pređimo sad na drugi deo našeg pitanja, obratimo se pojmu sporta. Svi znamo da reč *sport* je engleskog porekla, a da dolazi iz latinskog jezika; koren joj je u glagolima *portare* i *deportare*; sama reč je nejasna: kako piše u Klugeovom etimološkom rečniku (Kluge: 1967, 729) ta reč se po prvi put u nemačkom jeziku javlja 9. oktobra 1828. i to u jednom pismu, gde se kaže: "*Sportsmen, Sport ist ebenso unübersetzbar, wie Gentlemen*". Dakle, ovoj reči je teško naći odgovarajuću i ona je neprevodljiva kao i izraz džentlmen; iako se tom pojmu ne zna pravi ekvivalent iz samog konteksta je jasno da se njim ukazuje na neki stav i na neko ponašanje.

Obratimo li se drugim rečnicima videćemo da se sportom označava kao (a) aktivnost kojoj je cilj negovanje i razvijanje telesnih sposobnosti vežbanjem, igranjem, nadmetanjem, a ovim se pojmom može upućivati i na (b) razonodu, zabavu. Ova određenja

odviše su neodređena i smišljeno zamagljuje pravu prirodu fenomena sporta.

Kao što smo na jednom prethodnom predavanju ukazali, nesporno je da sport nije igra i da se nalazi daleko od svake igre koja cilj i smisao uvek ima u samoj sebi. Ali, isto tako, sport nije ni aktivnost koja je u funkciji telesnog i fizičkog razvoja. Sport je jednako daleko i od fizičke kulture koja za svoj osnovni cilj ima oblikovanje i održavanje ljudskog tela u normalnim granicama ljudskih mogućnosti.

Oblast sporta je danas oblast "nad-normalnog". Tu se postižu rezultati koji su "normalnim" osobama nedostižni. Reč je o takvim rezultatima koji se postižu ne samo treningom već pomoću niza primenjenih nauka među kojima vodeće mesto ima farmakologija.

Po rezultatima koje postižu, sportisti su "ne-normalni" i to u bukvalnom značenju te reči.

Priprema za postizanje vrhunskih sportskih rezultata podrazumeva pripremu organizma za nad-ljudske aktivnosti a to podrazumeva svesno opredelenje "sportiste" i za sve posledice koje se počinju javljati sa završetkom "sportske" karijere.

Dok su u usponu, verujući kako pobeđuju prevladavanjem nemogućeg, sportisti smatraju da se približavaju bogovima; u tom trenutku oni ne shvataju pravi smisao tog približavanja. Borbu Grka i Trojanaca olimpijski bogovi videli su kao igru; prema ljudskoj smrti i patnji bogovi su bili ravnodušni; ljudi su, citiramo već Platona, samo "igračke bogova".

To približavanje bogovima sportisti ne vide u pravom svetlu kao približavanje smrti.

Isticanjem smrti kao temeljnog fenomena našeg opstanka mi se već nalazimo u sferi filozofije, ali ponajpre u sferi metafizike koja nastoji, možda bezuspešno, da misli ništa kroz metaforu smrti.

Na taj način sport dobija i svoju filozofsku dimenziju: ako znamo da je Platon u dijalogu *Fedon* govorio o tome kako filozofija ljude uči umiranju, moderni sport pripremajući sportiste za što raniju, biološki preranu smrt (u odnosu na obične smrtnike), svoje miljenike (sportiste) na najneposredniji način uvodi u dimenziju smrti.

Sport je intenzivna pripremu za smrt, obuka po skraćenom, ubrzanom postupku pa nije slučajno što većina vrhunskih sportista, budućih invalida "sportskog rada" ne doživi petu deceniju, a ako je i doživi takvom kvalitetu života koji ima nimalo se ne raduje; ovde pod kvalitetom života mislim na kvalitet zdravlja budući da izraubovani telesni organi više ne funkcionišu na normalan način.

Današnji sportisti su sutrašnji "invalidi sporta" a preksutrašnji mrtvac. Mnogima se sreća ne osmehne u tolikoj meri pa to prekosutra i ne dočekaju već ga ostvare u danas. Zato, ako nešto treba učiniti na planu "unapređenja" sportske terminologije, to je uvođenje kategorije "zaslužni invalid sporta".

Svi zaboravljamo da je prvi čovek koji je pretrčao put od Maratonskog polja do Atine, Fidipid umro na cilju. On nije u Atinu samo doneo vest o pobedi, već i vest o porazu ljudskog tela, o granicama ljudskih mogućnosti. Ne smemo se zavaravati i pogrešno tumačiti poruku olimpijskih bogova. Oni

"čistu" pobjedu nisu dozvoljavali. Svaka je pobjeda morala na sebi imati i senku poraza. Prvi "maratonac" je to najbolje pokazao. Na nama je da predanje o njemu pravilno razumemo. Učinivši nešto što prevazilazi ljudske mogućnosti on se našao sa one strane svake mogućnosti.

Svojim gestom Fidipid je otvorio prostor sporta. Prostor u kojem pobjeda ima za jedinu nagradu sopstveni poraz.

Današnji sport je takmičenje u svetu nadmoćnog. On nema nikakve veze ni sa igrom ni sa životom. On je sa one strane života. On je tamni prostor smrti. Ulazak u sport je ulazak u smrt.

Tako nas problematika sporta neposredno uvodi u dimenziju filozofskih pitanja, u dimenziju pitanja odnosa života smrti, pitanja temelja ovih temeljnih fenomena. Na jednoj strani je sva problematika ovostranog, problematika igre, rada i borbe, na drugoj strani je problematika smrti. Tu je na delu sukob bića i ništavila, ontologije i nihilizma.

Dosadašnja metafizika nastojala je, iako bezuspešno, da misli ništa, ponajčešće metaforom o smrti, slikom vrata kroz koja se prelazi u neki "drugi svet"; trebalo je mnogo vremena da se shvati kako se smrt ne može misliti budući da ona nije unutarsvetski fenomen.

Smrt se mora živeti, govorili su filozofi-egzistencijalisti, i sam život nije ništa drugo do bolest na smrt; kako to razumeti u svetlu reflektora, aplauza i priznanja? Kako biti u onoj dimenziji rimskih trijumfatora kojima je u trenucima najveće slave, u

vreme trijumfa morao stojati rob nad glavom koji je ponavljao ono čuveno *memento mori*? Setiti se smrti, osnovno je što mora pratiti svakog ko uđe u prostor sporta. Bez obzira na to što je smrt daleko više fenomen naše egzistencije no našeg mišljenja, mi moramo biti svesni i toga da je i iskušavajući mislimo. Neko bi rekao: zato što je smrt i estetski fenomen, ali, ona nije fenomen, u tome i jeste problem. Ona je temeljni fenomen. Kao takav fenomen ona mora biti predmet mišljenja, filozofskog (razume se).

Ipak, tek naše vreme možda nalazi pravi put mišljenju da se misli smrt – to je put sporta. Sport je pravi, najpreči put u smrt. Staza bez prepona.

Zato, da bismo ovaj put razumeli na najbolji način, moramo se obratiti filozofskoj tradiciji, onom načinu mišljenja koji smrt sve vreme vidi kao najviši filozofski problem.